

מראה מקומות, שיעור מאת הג"ר יצחק אלסטר שליט"א

סנהדרין ב. - בענין סמיכת דיינים בארץ ישראל

נקודות שנידונו בשיעור זה:

- ילפינן בגמרא דבענין דיינים סמוכים מדקראם הכתוב "א-לוקים". וצ"ע, האיך זכו דיינים אלו לכינוי הראוי להקב"ה!
- ברמב"ם מבואר שמשם רבינו סמך יהושע ביד כו' ונמצאו הסמוכין איש מפי איש עד בית דינו של יהושע ועד בית דינו של משה רבינו, עכ"ל. ולשונו צ"ע, חדא, כיון שהיום אין סומכים ביד למה הזכיר שמשם סמך יהושע ביד. ועוד קשה, למה הזכיר ששרתה עליהן שכינה.
- עוד קשה, למה הזכיר הרמב"ם שהסמוכין הן איש מפי איש "מב"ד של יהושע ושל משה" - הא אם נסמכו מב"ד של יהושע פשוט שנסמכו ע"י משה, שיהושע עצמו נסמך ע"י משה.
- בגמרא מבואר דאין סמיכה אלא בארץ ישראל. וצ"ע, מנלן דבר זה?
- אם לא סומכים הזקנים היום ביד אלא בקריאת שם בלבד, למה קוראים אותו "סמיכה"?
- מבואר בגמרא דבחז"ל דנים בלי מומחים כיון ש"שליחותיהו קא עבדינן" - אנו שלוחיהם של הדיינים הסמוכים בארץ ישראל. וצ"ע, הא כבר תקנו משום נעילת דלת בפני לווין שדנים בחז"ל בלי מומחים, וא"כ אמאי הוצרכו להוסיף דשליחותיהו עבדינן?

1. משנה סנהדרין ב., וז"ל, "דיני ממונות בשלשה, גזלות וחבלות בשלשה."

וגמרא שם ב.: וז"ל, "אטו גזילות וחבלות לאו דיני ממונות ניהו? אמר רבי אבהו מה הן קתני, מה הן דיני ממונות גזילות וחבלות, אבל הודאות והלואות לא... ולמאי? אילימא דלא בעינן שלשה והאמר רבי אבהו שנים שדנו דיני ממונות לדברי הכל אין דיניהם דין, אלא דלא בעינן מומחין. מאי קסבר? אי קסבר עירוב פרשיות כתוב כאן ליבעי נמי מומחין, ואי קסבר אין עירוב פרשיות כתוב כאן שלשה למה לי? לעולם קסבר עירוב פרשיות כתוב כאן, ובדין הוא דליבעי נמי מומחין, והאי דלא בעינן מומחין משום דרבי חנינא, דאמר רבי חנינא דבר תורה אחד דיני ממונות ואחד דיני נפשות בדרישה ובחקירה, שנאמר (ויקרא כד) משפט אחד יהיה לכם ומה טעם אמרו דיני ממונות לא בעינן דרישה וחקירה, כדי שלא תנעול דלת בפני לווין."

ותוס' שם ב.: ד"ה ליבעי, וז"ל, "ליבעי נמי מומחין. תימה דמשמע הכא דממעטינן הדיוטות מדכתיב א-לקים ובפרק המגרש (גיטין דף פח:) ממעט להו מדכתיב לפניהם ולא לפני עכו"ם ולא לפני הדיוטות, וי"ל דהתם ממעטינן מלפניהם משום דלפניהם קאי אא-לקים דהכא, כלומר לפני הדיינים המפורשין במקום אחר."

2. חידושי הר"ן שם ב.: ד"ה ובדין הוא דליבעי מומחין, וז"ל, "ומעתה ר' חנינא הכי קאמר כל דיני ממונות בין גזילות וחבלות בין הודאות והלואות צריכין דרישה וחקירה דבר תורה ומומחין אלא שחכמים תקנו ותקנתם תקנה דהפקר בית דין הפקר שלא יהיו צריכין דרישה וחקירה כדי שלא תנעול דלת בפני לווין, דאם היו צריכין דרישה וחקירה העדים לא יכוונו עדותם בבדיקת וחקירת ויפסיד המלוה ולא ירצה להלות ללווין, וכן נמי אם אתה מצריך דרישה וחקירה בגזלות וחבלות אתה פותח דלת בפני הגוזלין והחומסין שיגזלו ויחמסו ולא ימצאו עדות העדים מכוונת פעם אחת לע' שנה ויתבטלו כל דיני גזלות וחבלות ולפיכך תקנו שלא יהיו צריכין דרישה וחקירה, ומיהו מומחין בעינן בכלהו זהו עיקר המימרא של ר' חנינא."

3. תוס' סנהדרין ג. ד"ה שלא תנעול, וז"ל, "שלא תנעול דלת בפני לוויין כו". גזילות וחבלות וכתובת אשה וירושות ומתנות בכולהו נמי לא בעינן דרישה וחקירה כדי שתנעול דלת בפני גזלנין. ואם תאמר מהאי טעמא לא ניבעי מומחין בגזילות וחבלות כמו בהודאות והלואות, ויש לומר דלגבי מומחים לא שייך למיחש ביה כמו זה, דבחששא מועטת אדם נמנע מלהלות לחבירו אם לא ימצא דיינין מזומנים לגבות חובו אבל גזילות וחבלות יודע הגזלן שיטריח הנגזל אחר המומחין עד שימצא לדון עם הגזלן, ועי"ל דגזילות וחבלות נמי בעו דרישה וחקירה ולא ממעטינן אלא הודאות והלואות והא דמוקי בריש אחד דיני ממונות (לקמן דף לב:) מתניתין דמצרכה דרישה וחקירה בדיני קנסות לאו דווקא דיני קנסות קאמר דגזילות וחבלות קרי להו נמי קנסות כדאשכחן לקמן (דף יג:) גבי שאלמלא הוא בטלו דיני קנסות דמיירי בכל הנהו דבעי שלשה מומחין, מיהו כתובת אשה וירושות ומתנות ונוקי שור בשור הוי בכלל הודאות והלואות וכל הנהו דמסקינן בהחובל (ב"ק דף פד:) דעבדינן שליחותיהו וגובין אותו בבבל ולא בעי מומחין.

4. גמרא סנהדרין יג., וז"ל, "מאי סמיכה ומאי סמיכת זקנים? אמר רבי יוחנן מיסמך סבי. אמר ליה אביי לרב יוסף מיסמך סבי בשלשה מנלן? אילימא מדכתיב (במדבר כ"ז) ויסמך את ידיו עליו אי הכי תסגי בחד, וכי תימא משה במקום שבעים וחד קאי אי הכי ליבעי שבעים וחד! קשיא. אמר ליה רב אחא בריה דרבא לרב אשי בידא ממש סמכין ליה? אמר ליה סמכין ליה בשמא, קרי ליה רבי ויהבי ליה רשותא למידן דיני קנסות."

ושם יד., וז"ל, "אמר רבי יהושע בן לוי אין סמיכה בחוצה לארץ, מאי אין סמיכה? אילימא דלא דייני קנסות כלל בחוצה לארץ והא תנן סנהדרין נוהגת בין בארץ ובין בחוצה לארץ! אלא דלא סמכין בחוצה לארץ."

5. רמב"ם הלכות סנהדרין פרק ד' הלכה א' - ד', וז"ל, "הלכה א' אחד בית דין הגדול ואחד סנהדרין קטנה או בית דין של שלשה צריך שיהיה אחד מהן סמוך מפי הסמוך, ומשה רבינו סמך יהושע ביד שנאמר ויסמוך את ידיו עליו ויצוהו, וכן השבעים זקנים משה רבינו סמכם ושרתה עליהן שכינה, ואותן הזקנים סמכו לאחרים ואחרים לאחרים ונמצאו הסמוכין איש מפי איש עד בית דינו של יהושע ועד בית דינו של משה רבינו, ואחד הנסמך מפי הנשיא או מפי אחד מן הסמוכין אפילו לא היה אותו סמוך בסנהדרין מעולם.

הלכה ב' וכיצד היא הסמיכה לדורות לא שישמכו ידיהן על ראש הזקן אלא שקורין לו רבי ואומרים לו הרי את סמוך ויש לך רשות לדון אפילו דיני קנסות.

הלכה ג' ואין סומכין סמיכה שהיא מינוי הזקנים לדיינות אלא בשלשה והוא שיהיה האחד מהן סמוך מפי אחרים כמו שביארנו.

הלכה ד' אין קרוי "א-לקים" אלא בית דין שנסמך בארץ ישראל בלבד והם האנשים החכמים הראויין לדון שבדקו אותן בית דין של ארץ ישראל ומינו אותם וסמכו אותן."

6. אגרות משה חו"מ א' סימן א' ענף ב', וז"ל,

בשם רבי מצד גדלותם. ולכן מסתבר לרמב"ם שעיקר הסמיכה הוא שיאמרו לו הרי אתה סמוך ויש לך רשות לדון אפילו דיני קנסות, וכן משמע מהא דבה"ו כשהנסמך אינו בפני הסומכין כתב הרמב"ם רק שולחין לו או כותבין לו שהוא סמוך ונותנין לו רשות לדון דיני קנסות, ולא הזכיר שיקראו לו רבי. אבל בזמן הגמ' דמצד גדלותם לא היה מי שיקראוהו בשמו אלא בשם רבי, היה השם רבי שקראו לו כפירשו שהוא סמוך, דמי

"אבל מעשה סמיכה הוא בשמא שיקראוהו רבי ויתנו לו רשות לדון דיני קנסות כמפורש בגמ' סנהדרין י"ג. והנה ברמב"ם שם ה"ב הוסיף שאומרים לו הרי אתה סמוך, ולכאורה תמוה מנא ליה להוסיף זה.

ונראה לע"ד שאינה הוספה, משום דהא ידוע שגדול מרבן שמו והנביאים והזוגות ועוד גדולי תנאים הראשונים לא נקראו בשם רבי, ודוחק לומר שבשעת הסמיכה קראו להם הסומכים רבי רק אחר כך פסקו מלקרותם

שאינו סמוך לא היה נקרא רבי וסמוך לא היה נקרא בשמו, לכן לא הוצרכו לומר לו שהוא סמוך אלא היה סגי בקריאתם לו בשם רבי לבד, והוי הפירוש של ואומרים לו הרי אתה סמוך כמו או אומרים דזה או זה סגי.

וגם יש לפרש דמצריך תרוייהו, דהא לפ"ז היה נמצא בזמן שהתחילו לקרא גם לאינם סמוכין בשם רבי כמו לאחר זמן הגאונים לא היה מועיל אם היתה הסמיכה נוהגת וכאשר מקוים אנתנו בכל עת לחזרת הסמיכה בקרוב ע"י אליהו הנביא לא תועיל קריאת שם רבי לבד דלא ניכר בזה ענין סמיכה אלא יצטרך לפרש שהוא סמוך, ולכן אפשר שגם לפרש שהוא סמוך לבד לא תועיל בלא

קריאת שם רבי דאם לא יקראוהו רבי יהיה סתירה למה שאמרו שהוא סמוך ויצטרך תרוייהו דוקא. ולכן כיון ששמע שבדורו של הרמב"ם נהגו כבר לקרא בשם רבי לכל אדם גדול בתורה דלא כבזמן חכמי הגמ' והגאונים שלא קראו לאינו סמוך אלא בשם רב, וכמפורש בחתימתו בסוף פירוש המשניות שעל זקנו כתב רבי יוסף ועל דור השמיני שקודם לו כתב רבי עובדיה, ניחא בפשיטות מה שמצריך תרוייהו לסמיכה אם היה בא אליהו בזמנו או אם היו סומכים כשיטתו בהי"א בהסכמת כל החכמים שבא"י, וסובר שלא יתבטל מן הסתם מנהג זה עד ביאת המשיח לכן לא חילק בדין זה, ויהיה פירוש ואומרים בוא"י החבור."

7. סמ"ע חושן משפט סי' א' אות ט', וז"ל,

"הסמוכים. ברמב"ם ריש פ"ד דסנהדרין מבואר דלשון סמיכה נתפשט ממ"ש בתורה [במשה עם יהושע] [במדבר כ"ז כ"ג] ויסמוך [את] ידיו עליו ויצוהו, וכן עשה לזקנים, ועי"ז שרתה שכינה עליהן. והסמיכה לדורות לא היתה על ידי סמיכת יד, אלא שקורין לו רבי ואומרים לו הרי את סמוך ויש לך רשות

לדון אפילו דיני קנסות, ומפני שכל הנסמכין היו צריכין להיות סמוכין דוקא מאחד הנסמכים איש מפי איש עד יהושע שנסמך ביד, כמ"ש הרמב"ם שם [הלי' א' - ב'] [אם לא בהתאסף כל חכמי ארץ ישראל יחד וכמ"ש שם [הי"א]], משו"ה נקראת סמיכה."

8. שו"ת תשב"ץ חלק ג סימן ר, וז"ל, "וכן מה שאמר בענין ישיבת הארץ לענין מי שלא זכה ליבנות בחוצה לארץ בפי' הבא על יבמתו (ס"ד ע"א), וכן מ"ש בפי' שני דייני (קיי"א ע"א) לכל הדר בא"י עונותיו נמחלים והנקבר בה כנקבר תחת מזבח - אין עבר הירדן נכלל בזה, והרא"י ממה שלא זכה משה ליקבר בא"י אע"פ שנקבר בחלק גד, וכן מה שאמרו בפי' מי שמת (קנ"ח ע"ב) אוירא דארעא דא"י מחכים אין זה בחלק גד וראובן ומה שאמר במס' מ"ק בפי' ואלו מגלחין (כ"ה ע"א) שאין הנבואה שורה על הנביאים אלא בא"י - אין זה בחלק גד וראובן, דתרי ענייני ניהו קדושת שכינה וקדושת מצות, וקדושת שכינה היא מיוחדת בעבר הירדן ימה וקדושת מצות בין בזו ובין בזו."

שו"ת חתם סופר חלק יו"ד סימן רלד, וז"ל,

"והנה לכאורה משמע [ד]לא משום מצות התלויים בא"י וירושלים כופים אלא משום קדושת עצמה, וכל הדר בח"ל דומה כמי שאין לו אלוה רח"ל, אדרבא לדברי ר"ח כהן שבתוס' שלהי כתובות משמע אי לא מצות נוהגת היה יותר ראוי לעלות, ומהר"י"ט ח"ב חיי"ד סי' כ"ח שהביא הדרת גאונו כי להדיא שהטעם משום תוספת קדושתה ולא משום מצות הנהגות ודלא כמשמע מתשב"ץ הנ"ל, ותשב"ץ גופי' רפיא בידי'.

אם טעמא מותר לכנס שם או לא רק בקדושה עליונה, שירושלים הוא שער השמים מימות עולם אפי' כשהי' היבוסים יושב ירושלים והכנעני והפריזי אז בארץ, ולא זזה ולא תזוז שכינה מכותל מערבי אפילו בחורבנה, וביבמות ו' ע"ב דמורא מקדש בזה"ז מדאתקש לשבת מה שבת לעולם אף מורא מקדש לעולם, [וכי] תליא היקשא זה בפלוגתא דקידשה לע"ל או לא... היוצא מדברינו דעכ"פ לכ"ע קדושת שניהם קדושת עולמים מימות עולם עד סוף כל ימות עולם, לא נשתנה ולא ישתנה, אלא שקדושת ירושלים חמורה מקדושת שאר א"י. וגם הרמב"ם דלא מנה למ"ע ישיבת א"י כמו שחשב הרמב"ן במניין המצות מ"מ מודה ביתר שאת בקדושה בזה"ז."

וכיון שכל עצמו הוא משום עוצם קדושתה אין לכנס כלל בפלפול אי קדשה ראשונה וקדשה לע"ל ובפלפול רמב"ם וראב"ד בקדושת המקדש בזה"ז אי חייב כרת הנכנס לתוכו, והארכתי במ"א בדברי מג"א סוף הלכו' ט' באב בזה, ואין כאן מקומו כלל כי אין אנו עוסקים אם מצות נוהגים או לא או

. חזון איש הלכות שביעית סימן ג' ס"ק י"ט, וז"ל,

שניה בטלה, ור' יוסי סמוך הוי אע"ג דסבר
דבטלה קדושת הארץ לר"ל יבמות פ"א א',
אלא ודאי דלענין זה א"צ קידוש.

הדיוטות. וכן נראה שטה זו מתוך דברי
הרא"ש (סימן א) ע"ש.
אח"ז מצאתי כדברינו בחידושי הר"ן בפרק
(זה בורר) [דיני ממונות] וכ"כ הרמב"ן בחי
(סנהדרין כג, א ד"ה וכן) אלא שהוא כותב
בזה ליישב קושיות תוסי' (סנהדרין ג, א ד"ה
שלא) שהקשו דבמתניתין תנן גזילות,
וחבלות ועכשיו דנין גזילות, לזה כתב דבזמן
המשנה גם מידי דשכיח ואית ביה חסרון כיס
בעי מומחין, ולא הפקיעו בזמן המשנה דין
מומחין רק מהודאות והלואות, ובזמן הזה
הפקיעו דין מומחין מכל מילי דשכיחי ואית
ביה חסרון כיס, כדי שיונעל דלת בפני עושי
עולה עיין שם. ובזה אתי שפיר דבפרק קמא
דסנהדרין נקט טעמא דהפקיעו מומחין
משום נעילות דלת, ובפרק החובל (ב"ק פד,
ב) נקט טעמא דשליחותיהו דקמא עבדינן."

ונראה דלהכי הדיינים הסמוכים נקראים
"א-לקים", לפי שקבלו השפע הבא מאת הא-
לקים איש מפי איש עד משה רבינו אשר נתן
השם את רוחו עליו, ולכך אין סמיכה בחוצה
לארץ לפי שאין השכינה שורה על האדם
בחוצה לארץ, כדאיתא בפרק אלו מגלחין
דפתח רבי אבא עליה דרב הונא ואמר ראוי
היה רבינו שתשרה עליו שכינה אלא שבבל
גרמה לו, ואם כן אין שפע רוח הקדש חל על
הנסמך בחוצה לארץ."

יוכי הר"מ פ"ד מה' סנהדרין ה"ו דסומכין
בארץ אע"פ שלא כבשוה עולי בבל, ויש
ללמוד כן מהא דנהגו סמיכה אחר חורבן
הבית אע"ג דהרבה תנאים ס"ל דקדושה

9. קצות החושן סי' א' ס"ק ג', וז"ל,
"וצריך ביאור דמ"ש בזמן המשנה גזילות
לחודיהו נמי בעי מומחין ועכשיו גזילות
לחודיהו לא בעי מומחין.
ונראה דודאי נעילת דלת דגזילות היינו
שיונעל דלת בפני עושי עולה וכמ"ש תוסי'
(שם), ואם כן בזמן המשנה דהיו מומחין
בעולם אם כן בלאו הכי יונעל דלת בפני
הגזלנין, דמורה על ראשם פן ואולי יטריח
הנגזל אחרי מומחין, כיון דיש אלקים
שופטים בארץ, ולכן לא הפקיעו דין מומחין
מן הגזלנין, אלא דוקא מהודאות והלואות
הפקיעו דין מומחין, שלא היו רוצין ללות אם
יטריחו אחרי מומחין, אבל הדיוטות ימצא
בקל.
אבל עכשיו דליכא מומחין כלל, אם כן כדי
שיונעל דלת בפני עושי עולה הוצרכו חז"ל
לאפקועי לגמרי דין מומחין ואוקמוהו אדין

10. תורת חיים סנהדרין יד.,
וז"ל, אין סמיכה בחוץ לארץ. טעמא דמלתא
נראה לפי שהסמיכה נמשכת איש מפי איש
עד משה רבינו, שנתן הקב"ה את רוחו עליו
והוא סמך את יהושע וזקנים ונתן מרוחו
עליהם וזקנים לאחרים ואחרים לאחרים
כמו שכתב הרמב"ם ז"ל בפ' ד' מהלכות
סנהדרין, נמצא שכל הסומך את חבירו
משפיע עליו קצת מרוח הקדש הבא ונמשך
עליו ממנו יתברך.